

REPREZENTARE ȘI OBIECT INTENȚIONAL

LA TWARDOWSKI ȘI HUSSERL

Ion COPOERU

În tradiția fenomenologică scrierile pe care Kasimir Twardowski și Edmund Husserl le-au consacrat în ultimul deceniu al sec. al XIX-lea temei obiectelor reprezentării au jucat un rol major în constituirea teoriei obiectelor intenționale. Înainte de a trece la abordarea propriu-zisă a temei voi schița câteva repere biografice ale celor doi gânditori, care ne vor fi de folos în tentativa noastră de a lămuri presupuzițiile teoretice ale tematizării statutului obiectelor intenționale. Un uimitor paralelism iese la iveală o dată ce ne aplecăm asupra destinelor lor personale². În 1886 Husserl și Twardowski urmăresc cursurile lui Franz Brentano la Universitatea din Viena. În 1894 Twardowski publică *Zur Lehre vom Inhalt und Gegenstand der Vorstellungen. Eine psychologische Untersuchung* – prima lucrare în care este propusă generalizarea distincției conținut – obiect al reprezentării. Pe de altă parte, între textele lui Husserl din perioada 1893-1901 găsim numeroase referințe la aceeași problematică, numită teoria obiectelor intenționale, și chiar un răspuns pe care acesta îl pregătea la cartea lui Twardowski³. Dintre acestea, remarcabile sunt textele din 1893 și 1896, care urmează să fie reperatele de bază ale analizei de față. Pentru întregirea perspectivei asupra obiectelor intenționale și asumarea ei pe deplin fenomenologică nu va lipsi, în final, discutarea poziției pe care Husserl o formulează ulterior cu privire la teoria lui Twardowski. După întâlnirea de la cumpăna secolelor, destinele filosofice ale celor doi par să se fi separat, fiecare dintre ei inițiind o heterodoxie în raport cu psihologia empirică a lui Brentano: Twardowski adoptă poziții realiste și fondează o școală filosofică ce va încuraja cercetările logico-matematice, iar Husserl abandonează psihologia empirică în favoarea unei psihologii strict descriptive („logică pură”, cum este ea denumită la 1900), devenită ulterior psihologie intențională și fenomenologie transcendențială. Discipolii săi, rămași pe poziții realist-fenomenologice, vor încuraja în cele din urmă ieșirea teoriei obiectului din cadrele logico-lingvistice, astfel că cele două școli ajung să se opună iremediabil. Nu este, de aceea, poate atât de

uimitor că o tentativă de reînnoare a legăturilor (în sens filosofic, căci altfel cei doi nu și-au vorbit niciodată), inițiată de Husserl prin tânărul său discipol polonez Roman Ingarden la sfârșitul anilor 20 nu a primit un răspuns din partea lui Twardowski. În 1938, o stranie coincidență face ca, în timp ce vorbea la înmormântarea lui Twardowski, Roman Ingarden să primească telegrama ce anunța vestea morții maestrului său.

Și Husserl, și Twardowski își propun să clarifice conceptul de reprezentare (Vorstellung) și, cu aceasta, modul în care obiectul se raportează la reprezentare. Este obiectul dat în reprezentare sau se găsește el în fața reprezentării? Alături de Frege și Meinong, ei înscriu astfel filosofia contemporană pe calea criticii conceptului modern (kantian) de reprezentare și a recunoașterii modului propriu de donare a obiectului.

Reprezentarea și obiectul ei: stadiul dezbaterii la sfârșitul sec. XIX

În recenzia sa la Philosophie der Arithmetik (1891) a lui Husserl, Frege vedea în demersul husserlian o tentativă de a lămurii conceptul prin geneza sa în reprezentare, astfel încât «totul se joacă în subiectiv». Pentru Frege, teza fundamentală a lui Husserl era greșită, fiindcă ea conduce la confuzia dintre concept și reprezentare și, mai departe, la psihologism. Obiectele și conceptele ar deveni astfel simple stări de conștiință, lumea fiind astfel pur și simplu înghițită de reprezentare. „Un obiect, luna de exemplu, nu riscă să cadă greu la stomac stării de conștiință?”, scrie Frege cu o ironie nedisimulată.

Formularea fregeană a principiului director al cercetării pe care Husserl o întreprindea în prima sa lucrare de anvergură este pe deplin corectă: este vorba acolo, într-adevăr, de un demers care încearcă să explice constituirea obiectelor matematice (în speță, numărul) pornind de la actele psihice. Dar ceea ce Frege nu a văzut în acea cercetare a fost că sensul ei nu era o reducere psihologistă a obiectelor, ci, dimpotrivă, o nouă întemeiere a obiectivității (în sensul de Gegenständlichkeit). Acestei sarcini îi va dedica Husserl cea mai mare parte din scrierile sale, începând cu Logische Untersuchungen. O nouă întemeiere (fenomenologică) a obiectivității nu va fi, însă, posibilă decât prin depășirea reprezentării, prin

tematizarea și forțarea simultană a limitelor acesteia, atât înspre un „dincoace“ (aparibiia subiectivă), cât și spre un „dincolo“ (semnificația obiectivă, obiectul ca atare). Această mișcare de dublă extensiune este specificul fenomenologiei și ea este declanșată începând chiar cu Philosophie der Arithmetik (1891).

Relația dintre obiect și reprezentare, așa cum ajunge ea să fie tematizată la sfârșitul sec. al XIX-lea, nu este altceva decât consecința unei dezbateri care articulează și definește filosofia modernă ca critică a conceptului de reprezentare. Să ne întoarcem, de aceea, pentru un scurt moment, la Kant. Ce este, potrivit lui Kant, reprezentarea? Sensul reprezentării unui obiect este dat de ceea ce este reprezentat în ea. Sensul demersului kantian din Critica rațiunii pure constă în interogarea critică a obiectualității ca atare (Gegenständlichkeit).

Obiectul apare ca „ceva“. „Ceva“ se dă în reprezentare, iar o reprezentare care are un obiect este o cunoștință.

Relația reprezentării cu obiectul face necesară legătura reprezentărilor între ele și supunerea lor față de o regulă. Conformitatea față de regulă face ca reprezentarea să nu

mai fie un simplu dat, ci să dobândească o semnificație. Raportul cu obiectul cere, deci, un raport înăuntrul reprezentării, un raport care să constituie obiectul. Trebuie, în consecință, să existe o logică a reprezentării pentru ca reprezentarea să poată fi raportată la obiectul ca atare. Reprezentarea este, astfel, una eminentemente cognitivă, iar logica este aceea care gestionează raporturile dinăuntrul reprezentării astfel încât aceasta să își atingă țelul: obiectivitatea. Dar nu oricare logică, după cum bine se știe, ci una a sintezei. Reprezentarea (în sens kantian) este, în concluzie, sintetică și cognitivă (orientată spre cunoaștere).

Critica acestui concept al reprezentării se sprijină, până la Husserl, îndeosebi pe contribuțiile a trei filosofi: Bolzano, Schopenhauer și Brentano. Principala contribuție a lui Bolzano la critica noțiunii moderne de reprezentare constă într-o nouă definiție a analiticității, ceea ce implică abandonarea perspectivei „subiective“ moștenite de la Kant. Critic al doctrinei kantiene a „construcției conceptelor prin intuiții“, Bolzano, în a sa Wissenschaftslehre, formulează o teorie a analiticității bazată pe conceptul leibnizian de substituibilitate.

Lumea ca voință și reprezentare – celebra lucrare a lui Schopenhauer - se deschide cu afirmația „Lumea este reprezentarea

mea", aceasta fiind de fapt presupoziția fundamentală a întregii filosofii moderne. Reprezentarea este „forma oricărei experiențe posibile și imaginabile...“, este corelația pură a subiectului și a obiectului, este afirmarea unei legături esențiale între un subiect cunoscător, unul și indivizibil în orice ființă dotată cu reprezentări“ (§ 1), și obiectele cunoscute, necesarmente multiple, subordonate formelor a priori ale spațiului, timpului și cauzalității. Teza că lumea este o simplă reprezentare a mea întâmpină totuși o rezistență interioară (ibidem), astfel că ea trebuie completată de aceea că „lumea este voință“. Dar ce experiență mă îndreptățește să afirm aceasta? Ce reprezentare pot avea eu despre acest dincolo al reprezentării? Schopenhauer este printre primii care a observat limitarea internă a simplelor reprezentări în ce privește capacitatea lor de a fi reprezentări ale lumii. Meritul lui este de a fi postulat și anticipat continuitatea (pe fondul unei eterogenități radicale, totuși) dintre două ordini care erau la Kant contrapuse: cea a lui pentru sine și ce a lui în sine.

Va urma